

[1–2020]

history – theory – criticism

dějiny–teorie–kritika

[1–2020]

Fakulta
humanitních
studií UK

Faculty
of Humanities,
Charles University

Obsah | Contents

1. Studie a eseje | Studies and Essays

Editorial 7

MARIE-ELIZABETH DUCREUX – Early Modern Mobilities and People on the Move: An Epistemological Challenge
Raně novověké mobility a lidé v pohybu: epistemologická výzva 9

VLADIMÍR URBÁNEK – Transfer vědění, nebo rétorika exilu? Pobělohorští exulanti a jejich sebe prezentace v písemnostech Hartlibova okruhu
Transfer of Knowledge or Rhetoric of Exile? Bohemian Exiles and their Self-Representation in the Hartlib Papers 36

RADMILA PRCHAL PAVLÍČKOVÁ – Textové praxe Jana Jiřího Haranta z Polžic a Bezdruzic mezi rodinnou pamětí, kulturním překladem a exulantskou každodenností
The Textual Practices of Jan Jiří Harant of Polžice and Bezdruzice Between Family Memory, Cultural Translation and Exile Everydayness 54

2. Diskuse a rozepře | Discussions and Disputes

Editorial 99

SAMUEL TRIZULJAK – Klérofašizmus, alebo prezentizmus?
Clerical Fascism or Presentism? 101

MILOSLAV SZABÓ – Kritická diskusia, alebo apológia?
A Critical Discussion or Apology? 112

3. Recenze a reflexe | Reviews and Reflections

LIESBETH CORENS – Confessional Mobility and English Catholics in Counter-Reformation Europe (Veronika Čápská) 139

MAREN LORENZ – Menschenzucht. Frühe Ideen und Strategien 1500–1870 (Michal Šimůnek) 142

JAKUB RÁKOSNÍK, MATĚJ SPURNÝ, JIŘÍ ŠTAIF – Milníky moderních českých dějin. Krize konsenzu a legitimity v letech 1848–1989 (Pavel Kladiwa)	145
SARAH LEMMEN – Tschechen auf Reisen: Repräsentationen der außer-europäischen Welt und nationale Identität in Ostmitteleuropa 1890–1938 (Filip Herza)	150
JAROMÍR MRŇKA – Limity lidskosti: Politika a sociální praxe kolektivního násilí v českých zemích 1944–1946 (Jakub Novotný)	153
KATEŘINA LIŠKOVÁ – Sexual Liberation, Socialist Style. Communist Czechoslovakia and the Science of Desire, 1945–1989 (Jan Seidl)	157
EVA HAHNOVÁ – Češi o Čechách. Dnešní spory o dějiny (Veronika Středová)	166
Editorial Note	175
Upozornění redakce	177

SARAH LEMMEN, *Tschechen auf Reisen. Repräsentationen der außereuropäischen Welt und nationale Identität in Ostmitteleuropa 1890–1938,*

Köln 2018, Böhlau, 358 s., ISBN 978-341-2507-985.

Otázky cestování či turistiky patří již delší dobu k zavedeným a oblíbeným tématům historického výzkumu, jejichž popularita navíc v poslední době nadále stoupá, především v souvislosti s celkovým nárůstem nejružnějších forem mobility i jejich kritické reflexe v sociálních a humanitních vědách. Nejnovější literatura o dějinách cestování a cestovatelství těží také z rozvoje různých relačních přístupů, především výzkumů kulturní výměny, transnacionálních, transkulturních či globálních dějin. Cestovatelství a především masový turismus, jehož počátky spadají do období první poloviny 20. století, bezpochyby představovaly nápadné průvodní jevy i jeden z důležitých „hnacích motorů“ propojování světa v průběhu první vlny globalizace. Zároveň překračování a reprodukce nejružnějších hranic, konfrontace s různými aspekty jinakosti, různé podoby překladu a zprostředkovatelství spojené historicky s cestováním a turismem umožňovaly reflektovat globálně probíhající změny i jejich souvztažnost s lokálními projevy společenských změn, souvisejících s projevy vrcholící modernity.

Kniha Sarah Lemmen *Tschechen auf Reisen* s podtitulem *Repräsentace mimo-evropského světa a národní identita ve střední a východní Evropě* představuje důležitý příspěvek, sledující svrchu zmíněné trendy v psaní o cestovatelství a cestopisech. Vzhledem k zvolenému období, na něž Lemmen zaměřila svoji pozornost, je knihu potřeba uvítat také jako ojedinělý příspěvek ke kulturním a sociálním dějinám meziválečného Československa, tedy na výzkumném „úseku“, kde panuje v posledních několika letech spíše nouze o kvalitní monografie, domácí i zahraniční provenience. Kniha je navíc zajímavá právě tím, že se vyhýbá tradičnímu temporálnímu rámci a sleduje delší kontinuity ve vývoji cestovatelství a cestovatelského psaní od 90. let 19. století do konce meziválečného období. Za největší přínos knihy považují její holistickou ambici pojednat českojazyčnou cestopisnou literaturu jako celek a nabídnout tak úplný obraz tohoto žánru a jeho proměn ve zvoleném období. Osvědčený teoretický rámec výzkumu kulturních reprezentací přitom autorce umožňuje smysluplně propojit analýzu cestopisného psaní jako specifického žánru s otázkami utváření imaginací prostoru (mentální mapy, imaginární geografie) a prostorově ukotvovaných identit, především představ o českém či československém národě a jeho pozici

v proměňujícím se světě. Kromě samotné analýzy více než devadesáti cestopisů však kniha nabízí také vhled do několika dalších důležitých a zároveň doposud spíše opomíjených výzkumných oblastí.

První kapitola knihy zasazuje cestování a cestopisnou literaturu do širšího kontextu diskusí o kolonialismu, mezinárodním obchodu, „vystěhovalectví“ a státní sebe-reprezentaci na mezinárodní scéně napříč obdobím pozdního Rakouska-Uherska i meziválečného Československa. V této souvislosti byla autorka vzhledem k nedostatku relevantní sekundární literatury nucena provést poměrně rozsáhlou výzkumnou práci, která otevřela mnoho doposud opomíjených otázek, ať již jde o vznik a působení Orientálního ústavu v Praze nebo o dobové diskuse propojující otázky migrace a možností koloniálního angažmá Československa v meziválečném období.

Druhá kapitola čtenáře seznamuje s proměňující se praxí cestování v souvislosti s rozvojem mezinárodní turistiky, zvláště v období před první světovou válkou, a především blíže charakterizuje sociální profil cestovatelů a cestovatelek i jejich cestovních a následně i publikačních trajektorií. Lemmen v této souvislosti hovoří o „cestování druhou třídou“, které souviselo s převážně měšťanským zázemím většiny českých píšících cestovatelů a také s představou „malého českého národa“, která se údajně odrážela také ve způsobu, jakým tito cestovatelé a cestovatelky verbalizovali vlastní zážitky a popisovali mimoevropský svět a jeho obyvatelstvo.

Centrální tezi knihy představuje argument zdůrazňující specifčnost česko-jazyčného psaní o mimoevropském světě. Český píšící autoři a autorky sice údajně popisovali mimoevropský svět prostřednictvím kategorií spojených s dobovými ideologiemi koloniální nadvlády „bílého muže“, zároveň se ale k projektu kolonialismu stavěli z pozice nekoloniální mocnosti v období pozdního Rakouska-Uherska i v rámci samostatného Československa. Specifčnost analyzovaných cestopisů tak spočívá ve vnitřním napětí mezi identifikací se „západní“ civilizací a s odcizením se koloniálním mocnostem, či ve výjimečných případech dokonce v identifikaci s kolonizovanými skupinami, které vypovídá jak o periferním postavení českých zemí v imaginárních geografích tehdejší Evropy, tak o sebe-představách a koloniálních ambicích přinejmenším určitých skupin české společnosti.

Samotná analýza vybraných cestopisů se soustředí na nejobecnější rovinu rétorických postupů, prostřednictvím nichž pisatelé a pisatelky verbalizovali vlastní zážitky z cest do mimoevropských destinací. Autorka se postupně věnuje rekonstrukci sdílených mentálních map světa a otázce, kde začíná a kde končí pomyslná evropská civilizace a jak autoři a autorky inscenují vstup do mimoevropského světa. Následující oddíly blíže analyzují dynamiku vzájemného utváření reprezentací alterity a identity („nahých domorodců“ a západoevropských

turistů i cestovatelů), samotných pisatelů a jejich imaginární národní komunity. Závěrečná kapitola knihy poměrně přesvědčivým způsobem představuje hlavní komponenty, z nichž se skládaly dobové představy o „světovosti“, resp. o „provinčnosti“ české společnosti a Československa jako samostatného státu v době bezprecedentního propojování světa.

Nejsilnější stránkou knihy je bezpochyby zdařilý pokus nabídnout široký přehled o českojazyčné cestopisné literatuře, který není pouhým výčtem, ale kromě odpovídající kontextualizace nabízí také rámcovou analýzu, která je explicitně vztažena k aktuálním výzkumným otázkám a teorii. Zvolený přístup, který byl vzhledem k současnému stavu bádání nutností, pochopitelně omezil autorčin analytický záběr. Skupina cestovatelů a cestovatelek zde působí spíše homogenním dojmem a poměrně málo pozornosti je věnováno individuálním odlišnostem mezi jednotlivými historickými aktéry a aktérkami, a to i v tak nápadných případech, jako je zcela očividný rozdíl mezi obchodními cestami a cestopisy bratrů Baťových na straně jedné a trampem Josefa Peterky vulgo Boba Hurikána na straně druhé. Vzhledem k narůstající důležitosti vizuality v dotčeném období překvapí také absence obrazového materiálu a jeho kritické analýzy. Autorka se sice podnětně věnuje rétorice a estetice dobových map, pasáže věnované doprovodným fotografiím oproti tomu působí spíše skrovně, a to navzdory tomu, že vybrané cestopisy nabízejí zajímavou příležitost nahlédnout rovněž dobovou produkci žánrových fotografií z Orientu. V knize hojně citovaný cestovatel a organizátor loveckých výprav na Blízkém východě Vilém Němec například ve své knize *Pětadvacet let v Africe* (1930) poměrně detailně popisuje praxi a inscenační postupy, spojené s uspokojováním narůstající turistické poptávky po upomínkových fotografiích z cest podél Nilu již v 80. letech 19. století. Přestože se (anebo možná právě proto) Lemmen soustředí na obecnější souvislosti a nabízí poučený přehled českojazyčné cestovatelské literatury v kritickém období vrcholící modernity, si její kniha zaslouží pozornost, a to nejen mezi specialistkami a specialisty v oblasti turistiky a cestování, ale i mezi těmi, kteří se zajímají o problematiku kolonialismu a transnacionálních dějin střední a východní Evropy.

Filip Herza
Etnologický ústav AV ČR, Praha